

Ο ρόλος της σχολικής ηγεσίας στη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων

The role of school leadership in the functioning of student councils

Ευδοξία Καραδουλαμά, Εκπαιδευτικός Β/βάθμιας Εκπαίδευσης, M.Ed., evdoxiakaradoulama@gmail.com

Evdoxia Karadoulama, Secondary school teacher, M.Ed., evdoxiakaradoulama@gmail.com

Μάριος Κουτσούκος, Επιστημονικός Συνεργάτης ΑΣΠΑΙΤΕ, Phd, koutsoukos.marios@gmail.com

Marios Koutsoukos, As. Professor, ASPAITE, Phd, koutsoukos.marios@gmail.com

Abstract: Education for democracy remains always a topical issue. School tends to develop political skills in students, so they can be incorporated in a free state. The educational institution of the students' councils acts to achieve the above purpose. Through this present research were investigated students' views, as members of school society, that are main characters of the function of the institution, for the role of the school leadership. The role of both the teacher and the director was studied due to school leadership that they can exercise on the operation of the 15member student council. The research method chosen was the quantity research, using the questionnaire as research tool. The research findings showed that teachers can support the operation of the student council, mainly through promotion of members' expression of the 15member council opinion at the school meetings and the principal through providing room for the student meetings and accomplishment of regular meetings with the council. Finally according to the findings a much bigger percentage of attendance to the 15member student council was found in boys than in girls.

Keywords: school leadership, student councils, teacher, manager

Περίληψη: Η εκπαίδευση για τη δημοκρατία παραμένει πάντοτε ένα επίκαιρο θέμα. Το σχολείο οφείλει να παρέχει ένα πλαίσιο ώστε οι μαθητές να διαπαιδαγωγούνται με την ανάπτυξη πολιτικών δεξιοτήτων, για να ενταχθούν σε μία ελεύθερη πολιτεία. Ο παιδαγωγικός θεσμός των μαθητικών συμβουλίων λειτουργεί προς εκπλήρωση του παραπάνω σκοπού. Μέσω της παρούσας έρευνας διερευνήθηκαν οι απόψεις των μαθητών, ως μέλη της σχολικής κοινότητας, που πρωταγωνιστούν στη λειτουργία του θεσμού, για τον ρόλο της σχολικής ηγεσίας. Μελετήθηκε ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του διευθυντή, σε σχέση με τη σχολική ηγεσία που μπορούν να ασκήσουν, στη λειτουργία του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου. Ως ερευνητική μέθοδος επιλέχθηκε η ποσοτική έρευνα με ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο. Τα ευρήματα της έρευνας έδειξαν πως οι εκπαιδευτικοί μπορούν να στηρίξουν τη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων, κυρίως μέσω της ενθάρρυνσης έκφρασης γνώμης των μελών του 15μελούς συμβουλίου στις συνεδριάσεις του σχολείου. Οι

διευθυντές μπορούν να στηρίξουν την λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων, μέσω της διάθεσης χώρου για τις συνεδριάσεις και της πραγματοποίησης τακτικών συναντήσεων με το συμβούλιο. Τέλος από τα ευρήματα παρατηρήθηκε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής στα συμβούλια αγοριών έναντι κοριτσιών.

Λέξεις κλειδιά: σχολική ηγεσία, εκπαιδευτικός, διευθυντής, μαθητικά συμβούλια

Εισαγωγή

Η μαθητική φωνή, και ειδικότερα τα μαθητικά συμβούλια, βρίσκονται στο ενδιαφέρον πολλών διεθνών ερευνών (Cotmore, 2004). Κοινός τόπος όλων των μελετών είναι ότι τα μαθητικά συμβούλια μπορούν να αποτελέσουν θετικό παράγοντα στην πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών (Καλογιαννάκη, 2003·Καρατζιά, 2003·Mitra, 2008·Τουπαδάκη-Καφετάκη, 2009·Griebler &Nowak, 2012·Παπαοικονόμου, 2016), και ταυτόχρονα συμβάλλουν στην καλύτερη λειτουργία της σχολικής μονάδας (Leithwood&Jantzi, 1999·Fielding, 2001·Taylor &Johnson, 2002·Cotmore, 2004· Mitra, 2008·Griebler &Nowak, 2012). Στην Ελλάδα τα μαθητικά συμβούλια αποτελούν έναν ανενεργό θεσμό (Τουπαδάκη-Καφετάκη Κατερίνα, 2009·Βουλή των Εφήβων, 2014·Παπαοικονόμου, 2015·Γόγολα και Κατσή, 2017·Συνήγορος του Παιδιού, 2017). Στην προσπάθεια ενίσχυσης της λειτουργίας, τους αναζητούνται οι παράγοντες που θα μπορούσαν να συντελέσουν σε αυτό.

Σημαντικά επιδραστικοί, στη θετική λειτουργία του μαθητικού συμβουλίου, παράγοντες έχουν αναδειχθεί από τη βιβλιογραφία, οι ρόλοι του εκπαιδευτικού και του διευθυντή (Glatthorn, 1968·Καϊλά, 1989·Taylor &Johnson, 2002·Fielding, 2004· Smyth, 2006·Mitra, 2008·Wade, 2008·Pautsch, 2010· Griebler&Nowak, 2012·Συνήγορος του Παιδιού, 2017). Ωστόσο, σε λιγοστές έρευνες εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους μπορούν οι εκπαιδευτικοί και ο διευθυντής να στηρίξουν τη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων. Στην Ελλάδα, οι εμπειρικές έρευνες που έχουν ως θέμα τα μαθητικά συμβούλια είναι περιορισμένες, ενώ ερευνητικό κενό διαπιστώνεται αναφορικά με το ρόλο του εκπαιδευτικού και του διευθυντή στη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων.

Σκοπός αυτής της έρευνας ήταν η διερεύνηση των απόψεων μελών του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου, αναφορικά με τους ρόλους εκπαιδευτικού και διευθυντή, ως εν δυνάμει σχολικοί ηγέτες. Τα ερευνητικά ερωτήματα ήταν: α) πώς μπορούν οι εκπαιδευτικοί να στηρίξουν τη λειτουργία του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου, και β) πώς μπορεί ο διευθυντής να στηρίξει τη λειτουργία του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου. Το ερευνητικό πρόβλημα θεμελιώνεται με τη θεωρητική προσέγγιση της σχολικής ηγεσίας και των μαθητικών συμβουλίων, καθώς επίσης του ρόλου του εκπαιδευτικού και του ρόλου του διευθυντή στη λειτουργία του μαθητικού συμβουλίου.

1. Σχολική ηγεσία

Η ηγεσία σήμερα αποτελεί έναν από τους επιστημονικούς όρους που έχει επαναπροσδιοριστεί πολλές φορές (Yukl, 2009). Είναι μια έννοια ιδιαίτερα σύνθετη και ποικιλόμορφη, και γι’ αυτό έχουν γραφτεί εκατοντάδες ορισμοί στη βιβλιογραφία για αυτή (Day&Antonakis, 2012). Ο Stogdill μάλιστα συμπεραίνει ότι, «υπάρχουν τόσοι πολλοί ορισμοί για την ηγεσία, όσα και τα άτομα που έχουν προσπαθήσει να ορίσουν την έννοια» (Stogdill, 1974:259, οπ. αναφ. στο Yukl, 2009). Οι περισσότεροι ορισμοί περί ηγεσίας συγκλίνουν σε δύο βασικά χαρακτηριστικά: την ύπαρξη επιρροής και την δράση με σκοπό την επίτευξη κοινών στόχων. Ένας κλασσικός ορισμός της ηγεσίας είναι αυτός των Koontz&O’ Donnell (1976) οι οποίοι υποστηρίζουν ότι, ηγεσία είναι η επιρροή ή η τέχνη ή η διαδικασία επηρεασμού των ατόμων με σκοπό να εργαστούν πρόθυμα για την πραγματοποίηση ομαδικών στόχων.

Αδιαμφισβήτητο είναι το επιστημονικό ενδιαφέρον για τη σχολική ηγεσία, καθώς κυρίαρχη είναι η πεποίθηση ότι, η ποιότητα της ηγεσίας μπορεί να επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό την αποτελεσματικότητα κάθε σχολικής μονάδας. Το σχολείο αποτελεί έναν διοικητικό και κοινωνικό θεσμό, ο οποίος συνδέεται άμεσα με τις συμπεριφορές των μαθητών και κατ’ επέκταση με όλο τον κοινωνικό ιστό (Μπουρής, 2008). Αρκετοί από τους ορισμούς που αναφέρονται στην έννοια της ηγεσίας, καλύπτουν βασικά στοιχεία της σχολικής ηγεσίας. Οι Bush&Glover (2003) εστιάζουν σε 4 στοιχεία της σχολικής ηγεσίας: επιρροή, αξίες, όραμα και διοίκηση. Η επιρροή στη σχολική ηγεσία μπορεί να ασκηθεί από άτομα ή ομάδες και να φέρει αλλαγές στις δραστηριότητες των μελών και στις σχέσεις τους. Η επιρροή είναι επίσης ένα στοιχείο, που συνδέεται με την οργανωσιακή δέσμευση και συμβάλλει στην επίτευξη των στόχων του οργανισμού (Σαΐτης, 2014).

Σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό, ηγέτης μπορεί να αναδειχθεί οποιοδήποτε μέλος του, δράττοντας μία ευκαιρία ή ικανοποιώντας μία ανάγκη του οργανισμού. Τα άτομα που ασκούν ηγεσία στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να είναι στελέχη της εκπαίδευσης, εκπαιδευτικοί, γονείς και μαθητές (Darling-Flammond&Goodwin, 1993). Προϋπόθεση για την κατοχή της θέσης του ηγέτη αποτελεί η ανάπτυξη της ικανότητάς του να δημιουργήσει κοινό όραμα και στόχους, να αποτελεί πρότυπο μάθησης για τα υπόλοιπα άλλα μέλη του οργανισμού και να τα υπηρετεί (Δαράκη, 2007).

2. Η έννοια των μαθητικών συμβουλίων

Γενική παραδοχή αποτελεί ότι ένας βασικός σκοπός του σύγχρονου σχολείου είναι η πολιτική αγωγή, με απώτερο στόχο τη διαμόρφωση του δημοκρατικού πολίτη. Το σχολείο προωθεί το μοντέλο του πολίτη που είναι ενεργός, συμμετοχός, κριτικά σκεπτόμενος και δημιουργικός (Μύτη, 2009) και ο οποίος από μέλος της ιδιωτικής κοινωνίας γίνεται μέλος της κοινωνίας των πολιτών(Κοντογιώργης, 2003).

Η πολιτική αγωγή που προωθεί τις δημοκρατικές αρχές, θεσμοθετήθηκε και μέσω της συμμετοχής των μαθητών στη μαθητική κοινότητα (Griebler&Nowak, 2012). Στην Ελλάδα πρώτος ο Αλέξανδρος Δελμούζος, το 1923, επιχείρησε να δημιουργήσει κοινοτική ζωή στο ελληνικό σχολείο (Τσολάκης, 1989). Ο Δελμούζος υποστήριξε ότι, για την ολοκληρωμένη μόρφωση του μαθητή δεν αρκεί η εκπαίδευση μέσα στην αίθουσα διδασκαλίας, αλλά η ίδια η σχολική ζωή. Ένας βασικός παράγοντας που διαμορφώνει τη σχολική ζωή είναι η φωνή των μαθητών (Τερζής, 1998).

Η φωνή των μαθητών μπορεί να ενεργοποιηθεί μέσω των μαθητικών συμβουλίων (Mitra, 2005·Pautsch, 2010). Μαθητικά συμβούλια ορίζονται οι ομάδες μαθητών που έχουν εκλεγεί ως εκπρόσωποι των μαθητών σε ένα σχολείο (Griebler&Nowak, 2012·Παπαοικονόμου, 2016). Μέσω των συμβουλίων οι μαθητές εκλέγουν και εκλέγονται και διαμορφώνουν τη σχολική ζωή. Η συμμετοχή των μαθητών στη διαδικασία λειτουργίας των μαθητικών συμβουλίων αποκτά τη σημασία του πολίτη που συμμετέχει στην πολιτική ζωή του τόπου του. Το άτομο συλλέγει πληροφορίες, τις επεξεργάζεται και λαμβάνει συλλογικές αποφάσεις. (Neuman&Simmons, 2000). Τα μαθητικά συμβούλια μπορούν να κινητοποιήσουν όλη τη σχολική κοινότητα (Glatthorn, 1968).

Ειδικότερα οι μαθητές εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους, οι οποίοι απαρτίζουν τα μαθητικά συμβούλια και συνέρχονται σε συνελεύσεις για να λάβουν αποφάσεις για μαθητικά θέματα ή θέματα της ευρύτερης κοινωνίας και να δράσουν. Τα μαθητικά συμβούλια συμμετέχουν στη λήψη αποφάσεων του σχολείου σε συνεργασία με τα συμβούλια των καθηγητών ή τα σχολικά συμβούλια (Παπαοικονόμου, 2016), όπως ονομάζονται τα συμβούλια που απαρτίζονται από διάφορες ομάδες μελών της σχολικής κοινότητας, όπως οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς (Griebler&Nowak, 2012). Με αυτό το πλαίσιο αποτελούν μία προσομοίωση της εκλογικής διαδικασίας και της πολιτικής αντιπροσώπευσης (Παπαοικονόμου, 2016).

Μέσω των συμβουλίων οι μαθητές συμμετέχουν ενεργά σε θέματα που δεν αφορούν μόνο τη σχολική ζωή, αλλά και την κοινότητα (Καρατζιά, 2003). Θέματα με τα οποία μπορούν να ασχοληθούν τα συμβούλια αποτελούν ο κανονισμός του σχολείου (Hess, 2003), το περιεχόμενο σπουδών, τα μέσα διδασκαλίας, οι σχέσεις μαθητών- εκπαιδευτικών, μαθητών – διοίκησης και μαθητών μεταξύ τους, καθώς και δραστηριότητες της σχολικής και της ευρύτερης κοινότητας για την επίλυση προβλημάτων ή τη βελτίωση των συνθηκών ζωής (Καϊλά, 1989).

Η λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων έχει θετικό αντίκτυπο σε πολλούς τομείς. Λαμβάνοντας υπόψη διάφορους παράγοντες επιρροής, η Mitra (2008) διακρίνει τα οφέλη της μαθητικής φωνής σε τρεις άξονες για τους μαθητές: αυτοπεποίθηση, συνεργασία και επικοινωνία και προσωπικές και κοινωνικές δεξιότητες. Οι Griebler&Nowak (2012) πραγματοποίησαν μία εκτενή μελέτη σε επιστημονικά άρθρα, που είχαν ως αντικείμενο μελέτης τα μαθητικά συμβούλια. Εστίασαν στα αποτελέσματα που παρουσιάζει η λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων στα σχολεία και διέκριναν τρεις κατηγορίες αποτελεσμάτων: αποτελέσματα που αφορούν προσωπικά τους μαθητές, αποτελέσματα που σχετίζονται με τις

αλληλεπιδράσεις των μελών της σχολικής κοινότητας και αποτελέσματα που αφορούν γενικά το σχολικό οργανισμό. Και στις τρεις κατηγορίες τα αποτελέσματα ήταν θετικά.

Η ύπαρξη των μαθητικών συμβουλίων σε ένα σχολείο δεν σημαίνει απαραίτητα ότι αυτά λειτουργούν με επιτυχία. Όταν τα μαθητικά συμβούλια δεν έχουν έναν ενεργό ρόλο, δεν αντιπροσωπεύουν το σύνολο των μαθητών και δε γίνονται σεβαστά από τα άλλα μέλη της σχολικής κοινότητας, η λειτουργία τους υποβαθμίζεται, οι μαθητές απογοητεύονται και μπορεί να αποξενωθούν από το σχολείο (Griebler&Nowak, 2012).

3. Ο ρόλος εκπαιδευτικού και διευθυντή στη λειτουργία του μαθητικού συμβουλίου

Ο εκπαιδευτικός αποτελεί ένα κρίσιμο παράγοντα για την πολιτική κοινωνικοποίηση των μαθητών και ειδικότερα για τη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων. (Παπαϊκονόμου, 2016). Γενικά η υποστήριξη των ενηλίκων είναι απαραίτητη, για να μπορέσει να λειτουργήσει ένα μαθητικό συμβούλιο (Griebler&Nowak, 2012 ·Wade, 2008·Pautsch, 2010). Ακόμη και το πιο δυναμικό συμβούλιο αν δεν έχει τη στήριξη των ενηλίκων, δεν θα μπορέσει να πετύχει (Glatthorn, 1968). Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να διευκολύνουν την ανάπτυξη ηγετικής ικανότητας των μαθητών (Komives, Longenbeam, Mainella, Owen&Osteen, 2006) και να δημιουργήσουν δομές που θα καταστήσουν εφικτή τη φωνή των μαθητών στο σχολείο (Mitra, 2005). Ο Γκότοβος (2003) μάλιστα θεωρεί πως τα μαθητικά συμβούλια δεν μπορούν να λειτουργήσουν χωρίς την παρουσία των εκπαιδευτικών. Οι εκπαιδευτικοί, μέσα από τις διάφορες θέσεις που περιλαμβάνει ο εκπαιδευτικός-παιδαγωγικός τους ρόλος, του δάσκαλου της τάξης, του υπευθύνου σχολικού τμήματος, του μέλους του συλλόγου των καθηγητών, του μέλους του σχολικού συμβουλίου, του εκπροσώπου του σωματείου των εκπαιδευτικών, του μέντορα κ.α. (Leithwood&Jantzi, 1999) μπορούν να ενθαρρύνουν τη συγκρότηση μαθητικών συμβουλίων και να βοηθούν στη δημοκρατική τους λειτουργία (Ελευθεράκης, 2009). Η επιρροή της ηγεσίας του εκπαιδευτικού λειτουργεί σε δύο επίπεδα, ένα που αφορά τις συνθήκες της σχολικής τάξης και ένα που αφορά τις συνθήκες όλης της σχολικής ζωής. Η πρώτη αφορά την ατομική δράση του εκπαιδευτικού και η δεύτερη τη δράση του ως μέλος μίας ομάδας (Leithwood&Jantzi, 1998).

Ωστόσο ερευνητικά δεδομένα έχουν δείξει ότι η στάση των εκπαιδευτικών απέναντι στα συμβούλια δεν είναι πάντα θετική (Glatthorn,1968 · Καϊλά, 1989). Η αρνητική στάση συνδέεται με τη πεποίθηση ότι το πρόγραμμα του συμβουλίου αποτελεί εκτροπή από την απόκτηση γνώσεων ακαδημαϊκού περιεχομένου ή με την αντίληψη ότι οι μαθητές είναι ανώριμοι στη λήψη αποφάσεων (Whitty&Wisby, 2007). Υπάρχει, ωστόσο, και μία μερίδα εκπαιδευτικών οι οποίοι δεν αντιτίθενται στις δραστηριότητες του συμβουλίου, αλλά θεωρούν πως η λειτουργία του είναι μία τυπική διαδικασία. Σε κάθε περίπτωση η απουσία στήριξης από τους ενήλικες οδηγεί σε υπολειτουργία των μαθητικών συμβουλίων (Griebler&Nowak, 2012 ·Pautsch, 2010).

Σε έρευνα που διεξήχθη το 2016 στην Ελλάδα για τα μαθητικά συμβούλια βρέθηκε ότι η στάση των εκπαιδευτικών στις αποφάσεις των μαθητικών συμβουλίων είναι θετική μόνο όταν οι ίδιοι συμφωνούν με αυτές (Παπαοικονόμου, 2016). Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα μαθητικά συμβούλια δεν παίζουν ουσιαστικό ρόλο στη λήψη αποφάσεων του σχολείου (Παπαοικονόμου, 2016· Γόγολα & Κατσή, 2017), καθώς η τελική απόφαση είναι του Συλλόγου Διδασκόντων (Παπαοικονόμου, 2016). Παράδειγμα αποτελεί η διαμόρφωση των κανόνων του σχολείου στην οποία, ενώ θα μπορούσαν να συμμετέχουν τα μαθητικά συμβούλια, οι εκπαιδευτικοί σχεδιάζουν έναν σχολικό κανονισμό τον οποίο θεωρούν ως το μόνο αποτελεσματικό. Με τον τρόπο αυτό παραβλέπουν τις αντιλήψεις των μαθητών και δεν προωθούν την αξία του πλουραλισμού που αρμόζει στο δημοκρατικό σχολείο (Hess, 2003).

Την επιφυλακτική ή αρνητική στάση των εκπαιδευτικών μπορεί να μετασχηματίσει ο διευθυντής του σχολείου (Glatthorn, 1968). Η υποστήριξη του διευθυντή προς το συμβούλιο εκδηλώνεται με πολλούς τρόπους. Ο διευθυντής μπορεί να διαδραματίσει βασικό ρόλο μέσω των θέσεων και των πράξεών του και να υποστηρίξει το μαθητικό συμβούλιο ως θεσμό και ως ομάδα του σχολείου (Glatthorn, 1968). Συμμετέχει στις συναντήσεις του (Parker & Leithwood, 2000· Pautsch, 2010) και αναλαμβάνει να ενισχύσει τις δράσεις του (Mitra, 2008). Δίνει στους μαθητές τις απαραίτητες πληροφορίες για την πραγματοποίηση των δράσεών τους, εξασφαλίζει την έγκριση αυτών των δράσεων, καθώς και τους πόρους υλικοτεχνικούς και χρηματικούς που μπορεί να χρειαστούν (Mitra, 2008). Επιπρόσθετα προωθεί την εκπαίδευση και την κατάρτιση εκπαιδευτικών και μαθητών σε ανάλογα θέματα (Parker & Leithwood, 2000· Pautsch, 2010· Glatthorn, 1968).

Αναφορικά με το ρόλο του διευθυντή στη λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων η έρευνα έχει δείξει απουσία ενίσχυσης της μαθητικής φωνής από τον διευθυντή (Pautsch, 2010· Parker & Leithwood, 2000). Οι λόγοι εντοπίζονται κυρίως στην εμμονή του διευθυντή στη γραφειοκρατία και στην αντίσταση στις αλλαγές που προτείνει το συμβούλιο (Jenni, 1991), στη πληθώρα των ευθυνών του για την γενικότερη λειτουργία του σχολείου (Pautsch, 2010), στην έλλειψη φυσικού χώρου συνέντευξης μαθητών, εκπαιδευτικών και διευθυντή (Fielding, 2004). Στους παραπάνω λόγους η Mitra (2008) προσθέτει την αποξένωση των μαθητών από το σχολείο ως οργανισμό.

4. Μεθοδολογία έρευνας

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητική μέθοδος η ποσοτική. Η ποσοτική μέθοδος αναγνωρίζεται σύμφωνα με τη μορφή των δεδομένων, τα οποία αποτελούνται από αριθμητικές μετρήσεις (Δημητρόπουλος, 2001), μετά από συλλογή απαντήσεων, από μεγάλο αριθμό ατόμων (Bell, 2005). Η συνολική διαδικασία συλλογής ερευνητικού υλικού διήρκεσε περίπου ένα μήνα, από τις 2 Μαΐου 2018 έως τις 30 Μαΐου 2018.

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν μαθητές που υπήρξαν μέλη του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, για το σχολικό έτος 2017-2018, ως το μαθητικό συμβούλιο με τις σημαντικότερες αρμοδιότητες. Οι μαθητές που συμμετείχαν φοιτούσαν σε Γυμνάσια, Γενικά Λύκεια και Επαγγελματικά Λύκεια. Προέρχονταν από σχολεία του Νομού Θεσσαλονίκης.

Το δείγμα επιλέχθηκε βάσει δειγματοληψίας ποσοτώσεων. Λήφθηκε υπόψη για την επιλογή των σχολείων η περιοχή που στεγάζονται τα σχολεία: αστική ημιαστική αλλά και η περιοχή του Νομού Θεσσαλονίκης στην οποία ανήκουν γεωγραφικά: ανατολική και δυτική Θεσσαλονίκη. Η παραπάνω προσέγγιση είναι χαρακτηριστικό της ποσοστιαίας δειγματοληψίας, όπου το δείγμα παρουσιάζει ανάλογα ποσοστά με αυτά του πληθυσμού της έρευνας και αυξάνει την αντιπροσωπευτικότητά του (Δημητρόπουλος, 2001·Ζαφειρόπουλος, 2005·Cohen, Manion&Morisson, 2008).

Αναλυτικότερα οι 59 μαθητές προέρχονταν από ημιαστικές περιοχές της Θεσσαλονίκης ενώ 156 προέρχονταν από αστικές περιοχές του Νομού. Το ποσοστό των μαθητών στο Ν. Θεσσαλονίκης υπολογίστηκε σύμφωνα με στοιχεία των Διευθύνσεων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Ανατολικής και Δυτικής Θεσσαλονίκης (Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης, χ.η· Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης, χ.η.), όπως φαίνεται στον Πίνακα 1.

Πίνακας 1: Αριθμός ερωτηματολογίων σε αστική και ημιαστική περιοχή

	Αριθμός ερωτηματολογίων	Ποσοστό μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα	Ποσοστό μαθητών στο Ν. Θεσ/νίκης
Αστική περιοχή	156	73%	67,5%
Ημιαστική περιοχή	59	27%	32,4%
Σύνολο	215	100%	100%

Τέλος 117 μαθητές φοιτούσαν σε σχολεία της Ανατολικής Θεσσαλονίκης, ενώ 98 μαθητές σε σχολεία της Δυτικής Θεσσαλονίκης. Το ποσοστό των μαθητών στο Ν. Θεσσαλονίκης, επίσης, υπολογίστηκε σύμφωνα με στοιχεία των Διευθύνσεων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Ανατολικής και Δυτικής Θεσσαλονίκης (Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης, χ.η· Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης, χ.η.) όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 2.

Πίνακας 2: Αριθμός ερωτηματολογίων ανά περιοχή του Ν. Θεσ/νίκης

	Αριθμός ερωτηματολογίων	Ποσοστό μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα	Ποσοστό μαθητών στο Ν. Θεσ/νίκης
Ανατολική Θεσσαλονίκη	117	54%	48,3%
Δυτική Θεσσαλονίκη	98	46%	51,6%
Σύνολο	215	100%	100%

Τέλος από το σύνολο των μαθητών που συμμετείχαν στην έρευνα τα 159 ήταν αγόρια και τα 56 κορίτσια.

Το ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιήθηκε ήταν το δομημένο ερωτηματολόγιο, το οποίο απαρτίστηκε από κλειστού τύπου ερωτήσεις. Για τη κατασκευή του χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία που συλλέχτηκαν από μία ομάδα εστίασης, αποτελούμενη από μαθητές σχολείου δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Επίσης, πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα, ώστε να ελεγχθεί ο βαθμός κατανόησης των ερωτήσεων και η διάρκεια συμπλήρωσής του. Χρησιμοποιήθηκαν ερωτήσεις διαβαθμισμένης κλίμακας, τύπου Likert, μέσω των οποίων καταγράφεται ο βαθμός συμφωνίας σε μία θέση (Ζαφειρόπουλος, 2005). Επιλέχθηκε πενταβάθμια κλίμακα, ώστε να υπάρχει και μεσαίο σημείο, δηλαδή ο ερωτώμενος να επιλέξει αν θέλει τη μεσαία θέση που αποτελεί ουδέτερο σημείο χωρίς να τοποθετηθεί προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση (Ζαφειρόπουλος, 2005).

Το ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 3 φύλλα μονής όψης. Το πρώτο φύλλο ήταν μία επιστολή προς τον ερωτώμενο. Βοηθούσε τους μαθητές να έρθουν σε πρώτη επαφή με την εν λόγω έρευνα, δίνοντας πληροφορίες για τον σκοπό της έρευνας και το θέμα που μελετά, τον φορέα που εγκρίνει την υλοποίησή του, οδηγίες συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, επιβεβαίωση της ανώνυμης συμπλήρωσής τους καθώς και τα στοιχεία επικοινωνίας με την ερευνήτρια. Το δεύτερο και τρίτο φύλλο αποτέλεσε το εν λόγω ερωτηματολόγιο. Τα ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν σε έντυπη μορφή ήταν 200, ενώ αυτά που συμπληρώθηκαν σε ηλεκτρονική μέσω googleforms ήταν 12.

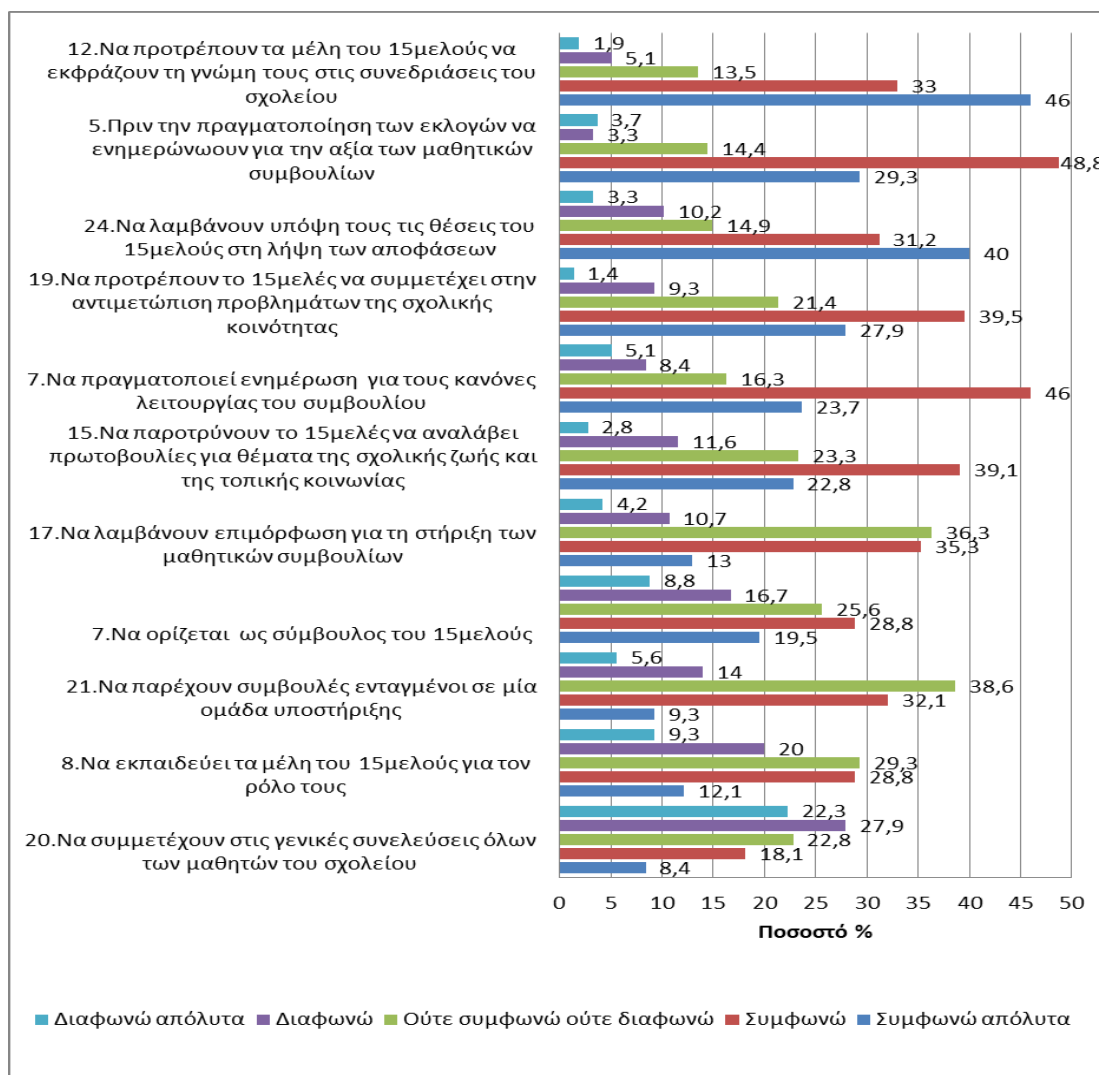
Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία θεωρούνται απαραίτητες ιδιότητες μιας επιστημονικής έρευνας (Στάμελος&Δακοπούλου, 2006). Όσο αφορά την εγκυρότητα περιεχομένου στη παρούσα έρευνα η βιβλιογραφική αναφορά καλύπτει ένα μεγάλο μέρος του περιεχομένου του φαινομένου. Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε στην πρώτη του μορφή σε μη ειδικό πληθυσμό, που δεν αποτελούσε πληθυσμό της έρευνας, για να επιβεβαιωθεί η φαινομενική εγκυρότητά του. Ακολούθησε πιλοτική έρευνα σε μέλη του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου που δεν αποτέλεσαν δείγμα της έρευνας και έγιναν οι απαραίτητες διορθώσεις.

Η αξιοπιστία του ερωτηματολογίου κρίνεται ιδιαίτερα σημαντική για την επιστημονικότητα της έρευνας. Η αξιοπιστία, ελέγχεται με συντελεστές συσχέτισης όπως ο δείκτης Cronbach α που είναι ο δείκτης εσωτερικής συνέπειας. Τα αποτελέσματα της έρευνας αποδεικνύουν πως, η κλίμακα του ερωτηματολογίου είναι αξιόπιστη Cronbach $\alpha = 0.813$. Όταν οι τιμές του δείκτη είναι μεγαλύτερες του 0,70, το ερωτηματολόγιο κρίνεται αξιόπιστο (Ζαφειρόπουλος, 2005). Η ανάλυση των αποτελεσμάτων έγινε με στατιστική επεξεργασία μέσω του στατιστικού πακέτου SPSS v21.

5. Ανάλυση των ρόλων εκπαιδευτικού και διευθυντή

Αρχικά αναλύονται περιγραφικά οι απαντήσεις, σχετικά με τον τρόπο που μπορούν οι εκπαιδευτικοί να βοηθήσουν στη λειτουργία των δεκαπενταμελών συμβουλίων. Οι μαθητές

απάντησαν μέσω 11 ερωτήσεων που αναφέρονται στον ρόλο των εκπαιδευτικών σε πενταβάθμια κλίμακα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται με σειρά φθίνουσα, αρχίζοντας από αυτά που συλλέγουν τις θετικότερες απαντήσεις. Οι μαθητές κρίνουν πως οι εκπαιδευτικοί θα μπορούσαν να συμβάλλουν στη στήριξη του μαθητικού συμβουλίου. Στο Διάγραμμα 1 που ακολουθεί αναπαριστώνται όλες οι πρακτικές που θα μπορούσε να υιοθετήσει ο εκπαιδευτικός σε ιεραρχική σειρά, σύμφωνα με τις προτιμήσεις των μαθητών και τη συχνότητα των απαντήσεων τους.

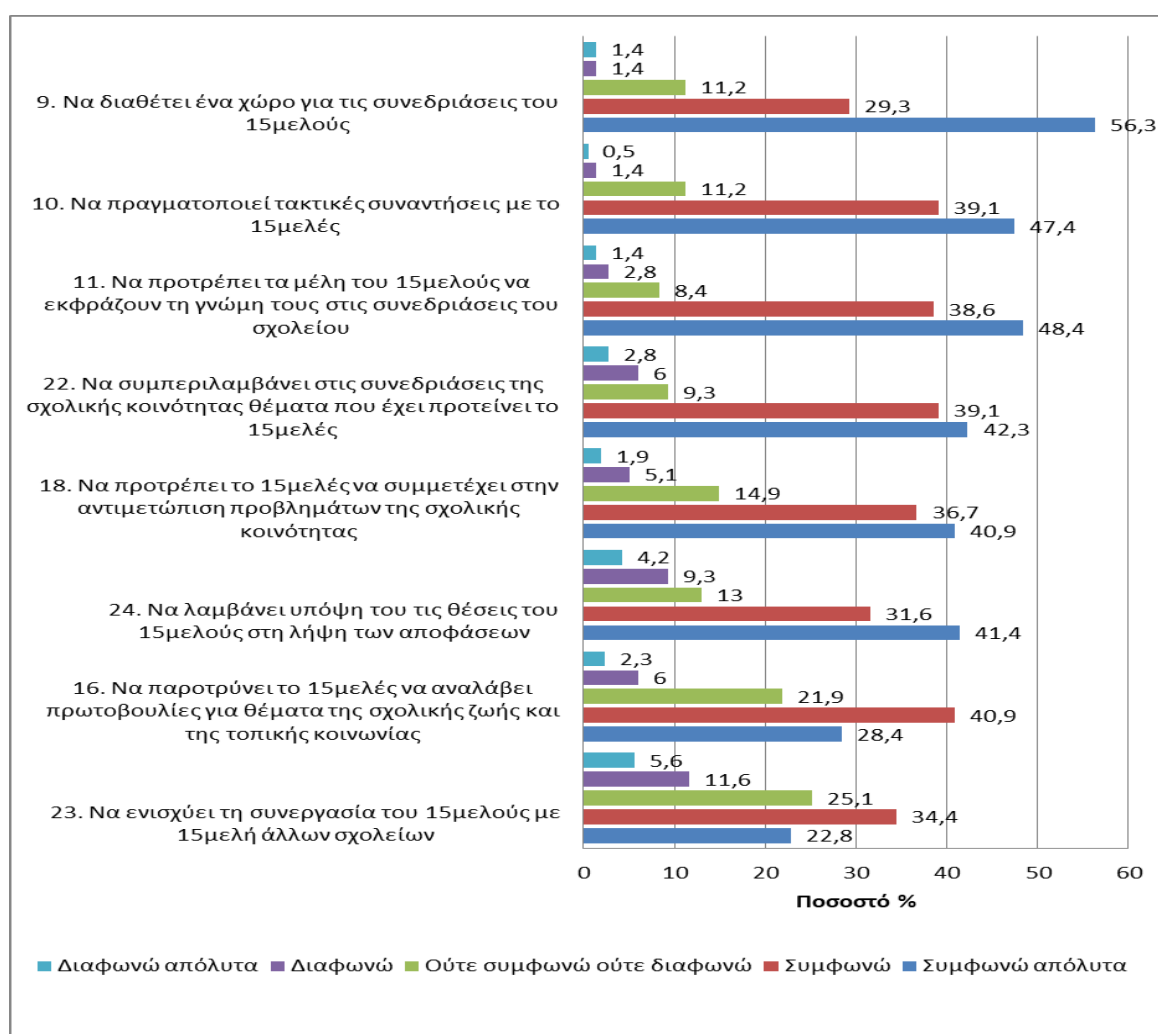

Διάγραμμα 1: Συχνότητα απαντήσεων για το ρόλο του εκπαιδευτικού

Από τις παραπάνω πρακτικές οι μαθητές επιλέγουν ως σημαντικότερες αυτές που σχετίζονται με την έκφραση της γνώμης των μελών του 15μελούς, την ενημέρωσή τους για την αξία των μαθητικών συμβουλίων, καθώς και την επιρροή τους στη λήψη αποφάσεων του σχολείου. Ακολουθούν η προτροπή των εκπαιδευτικών στην αντιμετώπιση προβλημάτων και η ανάληψη πρωτοβουλιών που αφορούν τη σχολική ζωή και την τοπική κοινότητα, καθώς και η

ενημέρωση για τους κανόνες λειτουργίας του μαθητικού συμβουλίου. Έπονται νέες πρακτικές για το ελληνικό πλαίσιο που αφορούν τον εκπαιδευτικό σε ρόλο συμβούλου του 15μελούς, την εκπαίδευση των μελών του 15μελούς για το ρόλο τους και τις ομάδες υποστήριξης των μαθητικών συμβουλίων που απαρτίζονται από εκπαιδευτικούς. Οι τελευταίες πρακτικές μαζί με αυτές που σχετίζονται με την προτροπή στη συμμετοχή σε δράσεις παρουσιάζουν αυξημένα ποσοστά ουδέτερης θέσης των μαθητών. Τέλος η συμμετοχή των εκπαιδευτικών στις μαθητικές συνελεύσεις αποτελεί τη μόνη ερώτηση που βρίσκει τους μαθητές να διαφωνούν.

Ακολουθεί ανάλυση των απαντήσεων σχετικά με τον τρόπο που μπορεί ο διευθυντής να στηρίξει στη λειτουργία των 15μελών συμβουλίων. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται επίσης σε φθίνουσα σειρά, σύμφωνα με την θετική αποδοχή τους από τους συμμετέχοντες. Οι μαθητές απάντησαν μέσω ερωτήσεων που αναφέρονται στον ρόλο του διευθυντή σε πενταβάθμια κλίμακα και απεικονίζονται στο παρακάτω Διάγραμμα 2.

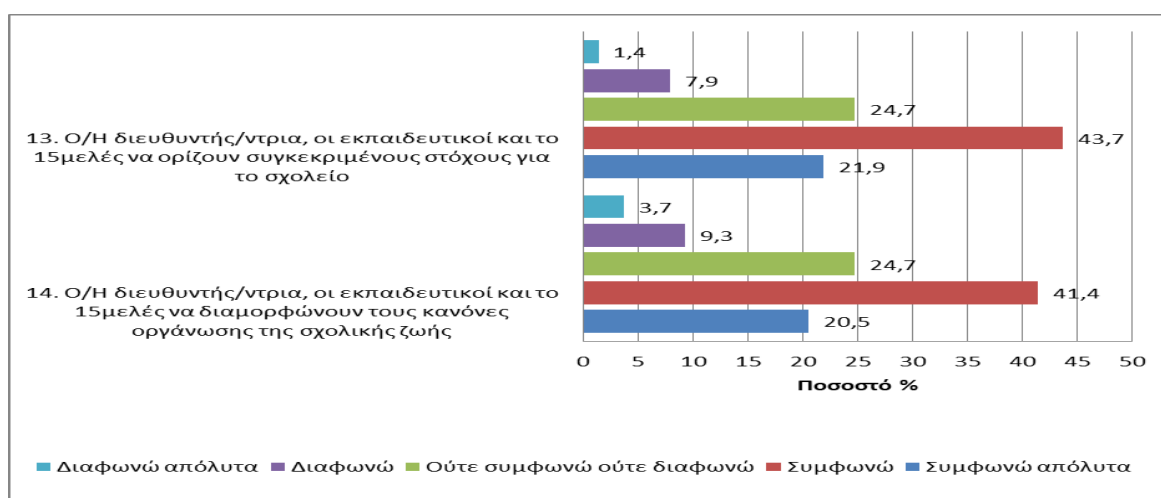

Διάγραμμα 2: Συχνότητα απαντήσεων για το ρόλο του διευθυντή

Συμπερασματικά, οι θετικότερες απαντήσεις των μαθητών για τη στήριξη του διευθυντή,

παρατηρούνται στις προτάσεις που αφορούν τη διάθεση χώρου για τις συνεδριάσεις του 15μελούς και τις τακτικές συναντήσεις μαζί του. Ακολούθως, οι μαθητές απαντούν με υψηλά ποσοστά συμφωνίας στην προτροπή του διευθυντή να εκφράζουν τη γνώμη τους στις συνεδριάσεις, να συζητιούνται στις συνεδριάσεις του σχολείου θέματα που προτείνουν, καθώς και να λαμβάνει υπόψη του ο διευθυντής τις θέσεις τους. Όπως και στις ερωτήσεις για τους εκπαιδευτικούς, προτάσεις όπως η συμβολή του 15μελούς στην ανάληψη πρωτοβουλιών για θέματα της σχολικής ζωής αντιμετωπίζονται θετικά αλλά παρουσιάζουν υψηλά ποσοστά ουδέτερων απαντήσεων σε σχέση με τις υπόλοιπες ερωτήσεις. Τελευταία στις προτιμήσεις των μαθητών έρχεται η ενίσχυση της συνεργασίας του συμβουλίου με 15μελή άλλων σχολείων από τον διευθυντή, η οποία εμφανίζει και το υψηλότερο ποσοστό ουδέτερων απαντήσεων.

Δύο ερωτήσεις αφορούν τη συνεργασία διευθυντή, εκπαιδευτικών και 15μελούς σε συγκεκριμένα θέματα όπως απεικονίζονται στο Διάγραμμα 3.

Διάγραμμα 3: Συχνότητα απαντήσεων για τη συνεργασία μερών της σχολικής κοινότητας

Η συνεργασία τους στον ορισμό στόχων για το σχολείο εμφανίζει περισσότερες θετικές απαντήσεις (συμφωνώ και συμφωνώ απόλυτα), από ότι η διαμόρφωση κανόνων της σχολικής ζωής.

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας επιβεβαιώνουν, σύμφωνα με τις απόψεις των μαθητών, το σημαντικό ρόλο του σχολικού ηγέτη για ένα δημοκρατικό σχολείο, αναδεικνύοντας την ανάγκη ενίσχυσής του, όπως επιβεβαιώνεται και από άλλες έρευνες (Hard, Press&Gibson, 2013·Mafora, 2015). Συγκεκριμένα τα ευρήματα ενισχύουν τη θέση και άλλων μελετητών, ότι ο ρόλος του εκπαιδευτικού και του διευθυντή μπορεί να αποτελέσει παράγοντα που επηρεάζει θετικά τη λειτουργία του μαθητικού συμβουλίου

(Taylor&Johnson, 2002·Fielding, 2004· Smyth, 2006·Mitra, 2008·Wade, 2008·Pautsch, 2010· Griebler&Nowak, 2012·Συνήγορος του Παιδιού, 2017).

Σε σχέση με το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, πως θα μπορούσαν οι εκπαιδευτικοί να στηρίζουν τη λειτουργία του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου, οι μαθητές καταδεικνύουν πολλές πρακτικές. Η πλειονότητα των μαθητών συμφωνούν απόλυτα με την ιδέα οι εκπαιδευτικοί να προτρέπουν τα μέλη να εκφράζουν την γνώμη τους στις συνεδριάσεις του σχολείου. Η έκφραση των απόψεων των μαθητών αποτελεί μία πρακτική που συμβάλλει στην πολιτική κοινωνικοποίηση (Καλογιαννάκη, 2003·Τουπαδάκη-Καφετάκη, 2009) και προτείνεται ο εκπαιδευτικός να την καλλιεργεί στους μαθητές (Μύτη, 2009).

Συμφωνούν επίσης σε μεγάλο βαθμό με την ενημέρωση των μαθητών από τους εκπαιδευτικούς, για την αξία των μαθητικών συμβουλίων, πριν την πραγματοποίηση των εκλογών, συμπέρασμα που επιβεβαιώνεται και από έρευνα που διενήργησε η ανεξάρτητη διοικητική αρχή Συνήγορος του Παιδιού (2017). Επίσης, οι μαθητές συμφωνούν σε μικρότερο βαθμό με την ενημέρωση των μελών για τους κανόνες λειτουργίας του συμβουλίου. Ιδιαίτερα σημαντική πρακτική θεωρούν οι μαθητές, να αποφασίζουν οι εκπαιδευτικοί έχοντας λάβει υπόψη τους τις θέσεις του 15μελούς. Ο ενεργός ρόλος των μαθητών στη λήψη αποφάσεων αποτελεί βασικό στοιχείο της φωνής των μαθητών (Inman, 2003·Pautsch, 2010) και η συμμετοχή του σε αυτές αυξάνει τη δύναμη του συμβουλίου ως απαραίτητη προϋπόθεση της αποτελεσματικής λειτουργίας τους (Griebler&Nowak, 2012).

Η συμβολή των εκπαιδευτικών μέσω της συμμετοχής του 15μελούς σε δράσεις φαίνεται από δύο ερωτήσεις, που αφορούν εξ ορισμού ενέργειες των σχολικών κυβερνήσεων, την αντιμετώπιση προβλημάτων (Mitra, 2005) και την πραγματοποίηση δράσεων για την ευρύτερη τοπική κοινωνία (Mitra, 2008). Οι μαθητές μπορούν να μοιράζονται τις απόψεις τους για τα προβλήματα του σχολείου και να συνεργάζονται με τους ενήλικες για να βρουν λύση σε αυτά τα προβλήματα (Mitra, 2005), άλλωστε αποτελεί ευθύνη των εκπαιδευτικών η καλλιέργεια δεξιοτήτων για την επίλυση προβλημάτων (Mitra, 2005·Μύτη, 2009) και η ανάπτυξη των πρωτοβουλιών των μαθητών ενισχύοντας την αυτενεργό δραστηριότητά τους (Ξωχέλλης, 2006·Παπαοικονόμου, 2016). Τα αποτελέσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν τα παραπάνω, αφού τα μέλη του συμβουλίου επικροτούν την άποψη, οι εκπαιδευτικοί να προτρέπουν το 15μελές να συμμετέχει στην αντιμετώπιση προβλημάτων της σχολικής κοινότητας καθώς και να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες για θέματα της σχολικής ζωής και της τοπικής κοινωνίας.

Επίσης οι μαθητές συμφωνούν με την ανάγκη επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών για τη στήριξη του συμβουλίου, εμφανίζοντας, ωστόσο, υψηλό ποσοστό ουδέτερων απαντήσεων. Η επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών αποτελεί προϋπόθεση για την πολιτική παιδεία (Torney-Purta, Lehmann, Oswald και Schulz, 2001) και ειδικότερα για την ενίσχυση της λειτουργία των μαθητικών συμβουλίων (Parker&Leithwood, 2000·Pautsch, 2010·Griebler&Nowak, 2012).

Επιπρόσθετα, οι μαθητές αξιολογούν θετικά μία πρακτική που προσάπτει στον εκπαιδευτικό ρόλο συμβούλου του 15μελούς, στοιχείο, που δεν εφαρμόζεται στο ελληνικό θεσμικό πλαίσιο, αλλά υποστηρίζεται από διεθνείς έρευνες (Taylor&Johnson, 2000·Mitra, 2008·Pautsch, 2010·Griebler&Nowak, 2012). Η υποστήριξη των συμβουλίων όλων των σχολείων της χώρας από ομάδες εκπαιδευτικών, καθώς και η εκπαίδευση των μελών των συμβουλίων συγκεντρώνουν τις περισσότερες θετικές απαντήσεις. Έρευνες αποδεικνύουν πως η εκπαίδευση των μελών του συμβουλίου θεωρείται εχέγγυο για τη λειτουργία του (Taylor&Johnson, 2002). Η εκπαίδευση των μελών και η παροχή συμβουλών από τους εκπαιδευτικούς αναφέρεται ως τρόπος στήριξης των μαθητικών συμβουλίων, όπως και η παρότρυνση για συμμετοχή σε δράσεις. Η μόνη πρακτική με την οποία διαφωνούν οι μαθητές αφορά τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών στις γενικές μαθητικές συνελεύσεις, δηλώνοντας με αυτό τον τρόπο, την επιθυμία τους το συμβούλιο να ενεργεί ως αυτοδιοικούμενη ομάδα.

Σε σχέση με το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα, πώς θα μπορούσε ο διευθυντής να στηρίζει τη λειτουργία του 15μελούς μαθητικού συμβουλίου, οι περισσότεροι μαθητές συμφωνούν απόλυτα με την διάθεση από τον διευθυντή ενός χώρου για τις συνεδριάσεις του συμβουλίου, καθώς και με την πραγματοποίηση τακτικών συναντήσεων με τη διεύθυνση. Οι απόψεις των μαθητών φαίνεται να συμφωνούν με ερευνητικά δεδομένα τα οποία υποστηρίζουν ότι, ο διευθυντής του σχολείου θα πρέπει να στηρίζει τις δράσεις του συμβουλίου, προγραμματίζοντας συναντήσεις και συμμετέχοντας σε συζητήσεις με τους μαθητές. (Taylor&Johnson, 2002·Συνήγορος του Παιδιού, 2017).

Η ενίσχυση του ενεργού ρόλου των μαθητών από τον διευθυντή αποδεικνύεται από τη συμφωνία τους στην προτροπή του διευθυντή να εκφράζουν τη γνώμη τους στις συνεδριάσεις του σχολείου. Θετικά ανταποκρίνονται και στις προτάσεις για την προτροπή του διευθυντή για συμμετοχή στην αντιμετώπιση προβλημάτων του σχολείου και τη λήψη πρωτοβουλιών για θέματα της σχολικής κοινότητας και της τοπικής κοινωνίας, που αποτελούν και λειτουργίες της μαθητικής φωνής (Fletcher, 2005). Περισσότερες θετικές αλλά και αυξημένο ποσοστό ουδέτερων απαντήσεων παρουσιάζονται και στη συμβολή του διευθυντή για συνεργασία με 15μελή άλλων σχολείων.

Τέλος θετικά απαντούν οι μαθητές στις ερωτήσεις που προϋποθέτουν συνεργασία των μερών του σχολείου, διευθυντή, εκπαιδευτικών και 15μελούς. Η λήψη αποφάσεων σε συνεργασία με τους ενήλικες αποτελεί το υψηλότερο επίπεδο της μαθητικής φωνής (Fletcher, 2005). Οι μαθητές επιθυμούν την από κοινού χάραξη εκπαιδευτικών στόχων, όπως και διαμόρφωση κανόνων της σχολικής ζωής. Έρευνες επιβεβαιώνουν τις θετικές επιδράσεις της συμμετοχής των μαθητών στην καθιέρωση στόχων του σχολείου (Pautsch, 2010) και στον καθορισμό των κανόνων του (Torney-Purta, Lehmann, Oswald & Schulz, 2001·Hess, 2003·Mitra, 2008).

Παρόλο που τα συμπεράσματα της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν, λόγω του μικρού δείγματος, η εφαρμογή σε πειραματικό στάδιο προτάσεων, που δείχνουν να έχουν καθολική αποδοχή από τους μαθητές θα έδινε πολύτιμη γνώση για την επιτυχημένη υλοποίηση του θεσμού. Η τροποποίηση του κανονισμού των μαθητικών κοινοτήτων, η οποία για τα ελληνικά

δεδομένα αποτελεί χρόνιο αίτημα, οφείλει να πραγματοποιηθεί, αφού ληφθούν υπόψη οι εκτιμήσεις των μαθητών από τα ανώτατα στελέχη της εκπαίδευσης για την εύρυθμη λειτουργία του συμβουλίου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βουλή των Εφήβων . ΙΘ΄ Σύνοδος (2013 – 2014). *Επεξεργασία και εξέταση του νομοσχεδίου «Κανονισμός Λειτουργίας Μαθητικών Κοινοτήτων»*. Πρακτικά συνεδρίασης, Τμήμα Β΄. Αθήνα
- Bell, J. (2005). *Πώς να συντάξετε μία επιστημονική εργασία: Οδηγός ερευνητικής μεθοδολογίας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Bush, T. & D. Glover. (2003). *School Leadership: Concepts and Evidence*. UK: National College for School Leadership
- Γόγολα, Α. & Κατσή, Α. (2017). Ρόλοι και διαδικασίες λήψης απόφασης σε επίπεδο σχολικού οργανισμού: Διερεύνηση των απόψεων εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης Ν. Αργολίδας. *Έρευνα στην Εκπαίδευση* (6), 237-254
- Γκότοβος, Α. Ε. (2003). Αγωγή του Πολίτη και Πολιτισμική ετερότητα. Στο Α., Καζαμίας & Α., Πετρονικολός. *Παιδεία και Πολίτης: Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*. 181-200. Αθήνα: Ατραπός
- Cohen, L., Manion, L., & Morisson, K. (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Cotmore, R. (2004). Organisational competence: the study of a school council in action, *Children and Society*, 18(1), 53-65
- Δαράκη, Ε. (2007). *Εκπαιδευτική ηγεσία και φύλο*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο
- Δημητρόπουλος, Ε. (2001). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας: Ένα συστημικό δυναμικό μοντέλο* (3^η εκδ). Αθήνα: Έλλην
- Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Ανατολικής Θεσσαλονίκης. (χ.η.). Χάρτης σχολείων. Ανακτήθηκε στις 15/6/2018 από <https://srv-dide-v.thess.sch.gr/portal/mainmenu-149/mainmenu-31>
- Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Δυτικής Θεσσαλονίκης. (χ.η.). *Κατανομή Σχολείων σε Ομάδες ΔΔΕ Ανατολικής Θεσσαλονίκης*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2018 από <https://srv-dide-a.thess.sch.gr/portal2/index.php/smd/omores-omades-sxoleion>
- Darling-Hammond, L. & Goodwin, A. L. (1993). Progress towards professionalism in teaching. Στο G. Cawelti (Ed.), *Challenges and achievements of American education: The 1993 ASCD yearbook*, (pp19-52). Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development
- Day, D. & Antonakis, J. (2012). *The nature of leadership*. California: Sage Publications

- Ελευθεράκης, Θ. (2009). Πολιτική κοινωνικοποίηση και εκπαίδευση: Η διαπαιδαγώγηση του Δημοκρατικού Πολίτη στο σχολείο. στο Β. Δ., Οικονομίδης και Θ., Ελευθεράκης (επιμ.) *Εκπαίδευση, Δημοκρατία και Ανθρώπινα Δικαιώματα*. Αθήνα: Ατραπός
- Epstein, J. L. & Sanders, M. G. (1999). Connecting home, school and community: New directions for social research, στο Hallinan (ed.), *Handbook of Sociology of Education*. New York: Plenum
- Fielding, M. (2001). Students as Radical Agents of Change. *Journal of Educational Change*, 2(2), 123-141. doi:10.1023/A:1017949213447
- Fielding, M. (2004). Transformative approaches to student voice: theoretical underpinnings, recalcitrant realities. *British Educational Research Journal*, 30(2), 295-311
- Fletcher, A. (2005). *Stories of Meaningful Student Involvement*. Human Links Foundation and Sound Out. Ανακτήθηκε στις 3/4/2018 από <https://studentsatthecenterhub.org/wp-content/uploads/2015/04/Resources-Youth-msistories.pdf>
- Ζαφειρόπουλος, Κ. (2005). *Πως γίνεται μία επιστημονική εργασία; Επιστημονική έρευνα και συγγραφή εργασιών*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Glatthorn, A. (1968). *The Principal and the Student Council*. Washington: National Association of Secondary School Principals
- Griebler, U. & Nowak, P. (2012). Student councils: A tool for health promoting schools? Characteristics and effects. *Health Education*, 112(2), 105-132
- Hard, I., Press, F. & Gibson, M. (2013). Doing' Social Justice in Early Childhood: the potential of leadership. *Contemporary Issues in Early Childhood*. 14.(4):324-334
- Hess, D. (2003). Democracy education in the United States: Two tension sin the field. Στο Α., Καζαμιάς & Λ., Πετρονικολός, *Παιδεία και Πολίτης: Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*. (119-140). Αθήνα: Ατραπός
- Inman, S. (2003). School councils and pupils personal and social development, στο S., Inman, M., Buck, & M., Tandy, (επιμ.) *Enhancing Personal, Social and Health Education: Challenging Practice Changing Worlds* (117-132). London: Routledge Falmer
- Jenni, R. (1991). Application of the school-based management process development model. *School Effectiveness and School Improvement*, 2, 136-151.
- Καϊλά, Μ. (1989). Οι Μαθητικές Κοινότητες. *Σύγχρονη Εκπαίδευση: Τρίμηνη Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, 47, 73-78
- Καλογιαννάκη, Π. (2003). Πολιτική κοινωνικοποίηση και σχολείο: Συγκρίσεις, Όψεις και Προοπτικές. Στο Α., Καζαμιάς, και Λ., Πετρονικολός. *Παιδεία και Πολίτης: Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*. (151-172). Αθήνα: Ατραπός

- Καρατζιά, Ε. (2003). Τι μέλλει γενέσθαι (Σκέψεις και Προβληματισμοί για το μέλλον). Στο Α., Καζαμιάς & Λ., Πετρονικολός *Παιδεία και Πολίτης: Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*. (255-260). Αθήνα: Ατραπός
- Komives, S. &Longerbeam, D. &Mainella, C. & Owen, J & Osteen, L. (2006).Leadership Identity Development Model: Applications from a Grounded Theory. *Journal of college student development*.47,4, 401-418
- Κοντογιώργης, Γ. (2003). Για μια τυπολογία της Πολιτειότητας. ΣτοΑ., Καζαμιάς&Λ., Πετρονικολός, *Παιδεία και Πολίτης: Η Παιδεία του Πολίτη της Ελλάδας, της Ευρώπης και του Κόσμου*. (63-80). Αθήνα: Ατραπός
- Koontz, H& O'Donnell, C. (1976). *Management: a systems and contingencyanalysis of managerial functions*. NewYork: McGraw-Hill
- Leithwood, K. &Jantzi, D. (1999). The Relative Effects of Principal and Teacher Sources of Leadership on Student Engagement With School. *Educational AdministrationQuarterly*, 35, Supplemental (December 1999), 679-706
- Μπουρής, Ι. (2008). *Γενικές Αρχές της Οργάνωσης και της Διοίκησης της Εκπαίδευσης*. Εκπαιδευτική ενότητα στο πλαίσιο του Υποέργου 3 «Προγράμματα Επιμόρφωσης Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης» της Πράξης «Επιμόρφωση Στελεχών Διοίκησης της Εκπαίδευσης. Αθήνα: ΥΠ.Π.Ε.Θ. Ανακτήθηκε στις 15/12/2017 από <http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/4550/1297.pdf>
- Μύτη, Σ. (2009). Διδακτικές προσεγγίσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μαθητών Δημοτικού σχολείου. Στο Β. Δ., Οικονομίδης και Θ., Ελευθεράκης *Εκπαίδευση, δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα*.(275-290). Αθήνα: Ατραπός
- Mafora, P. (2015). The social justice imperative in transforming a secondary school. *International Congresses on Education*. Educational Researches and Publications Association. doi:10.1051/shsconf/20162601095
- Mitra, D.L. (2005). Adults Advising Youth: Leading While Getting Out of the Way. *Educational Administration Quarterly*, 41(3), 520-553. doi:10.1177/0013161X04269620
- Mitra, D.L. (2008). *Student voice in school reform: Building youth- Adult Partnerships That Strengthen Schools and Empower Youth*. Albany, NY : State University of New York Press
- Neuman, M. & Simmons, W. (2000).Leadership for student learning.*PhiDeltaKappan*, September, 9–13.
- Ξωχέλλης, Π. (2006). *Ο εκπαιδευτικός στο σύγχρονο κόσμο: Ο ρόλος και το επαγγελματικό του προφίλ σήμερα, η εκπαίδευση και η αποτίμηση του έργου του*. Αθήνα: Τυπωθήτω
- Παπαοικονόμου, Α. (2015). Οι στάσεις των μαθητών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης απέναντι στη λειτουργία των μαθητικών κοινοτήτων. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*.4, 177-194

- Παπαϊκονόμου, Α. (2016). *Σχολείο, Πολιτική και Πολιτικοποίηση: Θεωρία & Έρευνα*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη
- Parker, K. & Leithwood, K. (2000). School Councils' Influence on School and Classroom Practice. *Peabody Journal of education*, 75(4), 37–65
- Pautsch, C. A. (2010). *Leadership to support student voice: The role of school leaders in supporting meaningful student government and voice*. ProQuest Dissertations Publishing
- Σαΐτης, Χ. (2014). *Μύηση των εκπαιδευτικών στα μυστικά της σχολικής ηγεσίας*. Αθήνα: Αυτοέκδοση
- Στάμελος, Γ. και Δακοπούλου, Α. (2007). *Η διατριβή στις κοινωνικές επιστήμες: Από τον σχεδιασμό στην υλοποίηση*. Αθήνα: Μεταίχιμο
- Συνήγορος του παιδιού (2017). *Διερεύνηση της γνώμης των μαθητών/μαθητριών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με τη λειτουργία των μαθητικών κοινοτήτων*. Ανακτήθηκε στις 3/6/2018 από <https://www.synigoros.gr/resources/20170915-stoixeia-symperasmata-erevnasmk.pdf>
- Smyth, J. (2006). Educational leadership that fosters 'student voice.' *International Journal of Leadership in Education*, 9(4), 279-284
- Τερζής, Ν. Π. 1. (1998). *Η παιδαγωγική του Αλεξάνδρου Π. Δελμούζου: συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Τουπαδάκη-Καφετάκη, Κ. (2009). Μαθαίνω τη δημοκρατία. στο Β. Δ., Οικονομίδης, και Θ., Ελευθεράκης. *Εκπαίδευση, δημοκρατία και ανθρώπινα δικαιώματα*. 298-313. Αθήνα: Ατραπός
- Τσολάκης, Χ. (1989). Μαθητικές κοινότητες και σχολική ζωή. *Σύγχρονη Εκπαίδευση: Τρίμηνη Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών θεμάτων*, 47, 79-84
- Taylor, M.J. & Johnson, R. (2002). *School Councils: Their role in Citizenship and personal and Social Education*. National Foundation for Educational Research, Slough
- Torney-Purta, J. , Lehmann, R. , Oswald, H. , & Schulz, W. (2001). *Citizenship and Education in Twenty-eight Countries: Civic Knowledge and Engagement at Age Fourteen*, Amsterdam: IEA
- Yukl, G. (2009). *Η ηγεσία στους οργανισμούς*. Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος
- Wade. R. (2008). Service-learning. Στο L. S., Levstik, & K. C., Barton. *Researching history education: Theory, method, and context*. (109-123). New York: Routledge
- Whitty, G & Wisby, E. (2007). *Real Decision Making?: School Councils in Action*. London: Department for Children, Schools and Families